

Teorijsko-metodologijska razmimoilaženja u istraživanju Marxove i Engelsove teorije partije*

Gojko Stanič

Sveučilište u Ljubljani

Sažetak

Teorija revolucionarne partije dio je marksističke znanosti koja se bavi problemima praktičkog ozbiljenja socijalističke revolucije. Teorija partije proučava objektivne i subjektivne čimbenike revolucionarnog prevrata, njegove etapne i povijesne ciljeve, metode i oblike političkog organiziranja. Ona nije istovjetna teoriji revolucije, nego je njezin sastavni dio. Naime, teorija socijalističke revolucije obuhvaća teoriju proleTERSKE države i teoriju proleTERSKE partije, kao dviju institucija koje moraju djelovati u funkciji revolucije. Marx i Engels bavili su se teorijom partije samo kao izvedenim problemom, onda kad je to zah-tijevao tok povijesnih događaja. Da bi se shvatio izostanak sustavnijih bavljenja politikom, pa dakle i partijom, valja imati na umu Marxovo i Engelsovo stajalište o uzajamnoj povezanosti političkih, ekonomskih, duhovnih, socijalnih oblika života ljudi, u kojoj politika nije zbivanje ili proces za sebe, odvojitiv od ekonomskih i društvenih odnosa. Točna je tvrdnja Hobsbawma da su za Marxa političke institucije u analitičkom pogledu od sekundarna značenja, jer su same po sebi neobjašnjive. Unutar teorije revolucije ključno je ispitivanje odnosa između države i partije. U tom kontekstu posebno valja obraditi Balibarovu tvrdnju da su Marx i Engels posve odbacivali predstavničku ulogu partije u sferi politike.

Klasna, ideologijska utemeljenost društvene znanosti utječe na to da se problematika odnosa klasnosocijalne strukture, poluga društvenoga razvitka i političkih institucija, posebno države i političkih stranaka,¹ tretira s vrlo različitih temeljnih idejnoteorijskih polazišta.

* Dio većega rada o *Razvitku Marxove i Engelsove teorije partije do 1860*, obranjena kao disertacija na Fakultetu za sociologiju, političke znanosti i novinarstvo u Ljubljani. Ovo je prvi dio jedne cjeline iz toga rada. Drugi dio bit će objavljen u slijedećem broju *Političke misli*.

¹ Pojam *partija* upotrebljavamo za najopćije označavanje zakonitosti, koju su teorijski utemeljili Marx i Engels, da proletarijat može politički djelovati samo uz uvjet da se njegov politički najosvješćeniji dio organizira u politički samostalnu partiju. Radi se o Martovoj ideji »partije u velikome povijesnom smislu«. Pojam partije ne označuje nikakvu konkretnu organizaciju, nego označuje sve raznovrsne oblike zbiljskoga političkog, revolucionarnog organiziranja proleta-

Zastupnici teorije klasnoga pomirenja ili nadklasne uloge države ujedno zastupaju i nadklasnost političkih stranaka.² Marksisti polaze od spoznaje klasne determiniranosti politike i države. Klasnoj borbi priznaju ulogu temeljnog pokretača povijesnog razvitka. U svemu naglašuju kako suvremene političke stranke, nastale u prilikama kapitalizma, izražavaju društvene interese klasa i frakcija klasa koje su u sukobu.³ Bilo je potrebno dosta vremena da se dokuči doista složeni odnos među klasama i političkim oblicima njihovih sukoba.⁴ A kakve interese političke stranke doista zastupaju, pokazuje prije svega njihovo političko djelovanje.⁵ Uvjereni smo da je metodologijski neprihvatljivo prikazivanje teorije revolucionarne partije na osnovi teorijsko-metodologijskih pretpostavki klasičnih političkih stranaka, koje su nastale samo kao sredstvo klasne borbe za vlast i nametanja parcijalnih klasnih interesa. Revolucionarna proleterska partija je nosilac destrukcije kapitalizma i afirmiranja socijalizma. To je stranka borbe za dokidanje klasa i cjelokupne sfere otuđene politike, a dokida i klasični sistem stranaka.

S obzirom na činjenicu da u suvremenim interpretacijama Marxove i Engelsove misli o partiji nailazimo na niz raznovrsnih teorijskih, ideologijskih i metodologijskih pristupa, smatramo da je ponajprije potrebno pokazati njihovu temeljnu raznolikost. Naročito nam se čini potrebnim upozoriti na najrazličitije *pozitivističke interpretacije*, koje u pravilu operacionaliziraju posebne ideologijsko-teorijske svrhe. Činjenica je da ta opredjeljenja često određuju izbor povijesnih činjenica što im pogoduju, tako da je polemika o istom kompleksu činjenica ponekad teška.

Dio naših temeljnih *teorijskih* polazišta predstavlja spoznaja da je *kapitalizam* kao cjelovita društveno-povijesna formacija nastojao dugo vremena

rijata. Pojmom *avangarda-komunistička, revolucionarna* označujemo posebne, avangardne političke organizacije komunista, koje su kao svoj cilj postavile revolucionarno rušenje vlasti kapitala i likvidaciju privatnog vlasništva, a avangardno djeluju unutar radničke klase i *unutar masovnih radničkih stranaka*. Pojmom *proleterska, radnička stranka* označujemo masovne radničke ili proleterske političke stranke.

2 S. Neumann, *Modern Political Parties*, The University of Chicago 1965, str. 400; M. Duverger, *Les parties politiques*, str. IX, Pariz 1964.

3 Već je svibnja 1843. F. Engels pisao: »Poznato je da su stranke u Engleskoj identične sa socijalnim stupnjevima i klasama, da su torijevci identični s plemstvom i pobožnom, strogo ortodoksnom frakcijom anglikanske crkve, da je stranka vigovala stvorena iz vlasnika tvornica, trgovaca i disentera, u cjelini iz gornje srednje klase, da donji sloj srednje klase čini tzv. radikale i da, naposljetku, čartizam ima svoju moć u 'working men', u proleterima. Socijalizam ne predstavlja zatvorenu političku stranku, u cjelini se regrutira iz donje srednje klase i proletera« (F. Engels, *Pisma iz Londona*, u Karl Marx-Friedrich Engels, *Dela*, Prosveta, Beograd 1968, knj. 4, str. 1. To izdanje nadalje navodimo kao MED).

Ista su stajališta u djelu Marxa i Engelsa *Manifest komunističke partije*, u Lenjinovu djelu *Političke stranke u Rusiji*, svibnja 1912. (Lenin, *Izabrana dela*, CZ, Ljubljana 1949, sv. II).

4 Engels o tomu piše: »... Tako se i u borbi između vlade i opozicije odražava borba klasa koje su postojale i borile se već i prije, a i obratno, ne više neposredno nego posredno, ne kao klasna borba, nego kao borba za političke principe i to tako izokrenuto da je bilo potrebno hiljadu godina da to dokučimo« (F. Engels, *Pismo Konradu Schmidt*, 27. listopada 1890, MED 44, str. 429).

5 Usp. R. Lukić, *Političke stranke*, Naučna knjiga, Beograd 1966, str. 174.

prije svega spontano, bez *perspektivne* akcije. Tek kada je kapitalizam već nastao, klasa se kapitalista počela politički organizirati zbog osvajanja političke vlasti, širenja područja gospodarenja, a danas naročito zbog hramanja sistema vladavine kapitala.

Nasuprot tomu, socijalizam je nužno rezultat svjesne akcije, svjesna revoluta i stremljenja cilju, stoga bez ciljnog elementa nema pokreta za socijalizam.

Socijalizam ne može nastati spontano, može biti tek rezultat sinteze spontanijih težnji proletarijata i svjesna djelovanja subjektivnih sila socijalizma. Organiziranje proletarijata u različitim dimenzijama i oblicima stoga je preduvjet bilo kakve akcije za socijalizam.

Temeljnim *teorijskim polazištem* smatramo i Marxovu teoriju političke dezalijenacije, odnosno misao da *oslobođenje proletarijata mora biti djelo samog proletarijata, njegova samodjelatnost*. Za oslobađanje sebe i ljudskoga društva klasa razvija avangardnu partiju kao svoj osviješteni dio, kao posebnu političku organizaciju, kao oblik spajanja znanosti i revolucionarne prakse, kao funkciju revolucije. Što je više avangarda doista djelo samog proletarijata, što je više proletarijat doista subjekt svojega vlastitog oslobađanja, više je jamstva za prave rezultate. Smatramo da je za analizu Marxove i Engelsove teorije partije potrebno što je moguće dosljednije upotrebljavati marksističku metodu istraživanja. Njihov je nauk stvaralački, otvoren, antidogmatičan.⁶ Rezultat je razvojnog djelovanja revolucionarne prakse i teorije. Plod je traženja, napredovanja, pogrešaka i samokritike. Predstavlja tek dio njihova cjelokupnog revolucionarnog i praktičkog djelovanja. Stoga nam se čini metodologijski posebno neprihvatljivim da se njihova teorija partije izvodi iz pojedinačnih akata, ocjena i stavova. Opći su zaključci mogući tek uz uzimanje u obzir *njihova cjelokupnoga revolucionarnog djelovanja, njihove cjelokupne teorijske misli*.

Bez shvaćanja i prihvaćanja materijalističke dijalektike naprosto nije moguća znanstvena interpretacija misli Marxa i Engelsa. Ako se taj njihov način mišljenja ne prihvati kao osnova interpretacije, iz Marxa i Engelsa se samovoljno izabranim citatima može napraviti doslovno sve, kao što je ustanovio već Bernstein,⁷ koji je među prvima upotrijebio upravo takvu pozitivističku interpretaciju njihove misli. Prije svega, međutim, njihovu misao nije moguće ocjenjivati otrgnuto od konkretne prakse. Specifičnost odnošenja dijalektike spram predmeta što ga proučava upravo je u tomu da ga proučava

6 Za Marxovu i Engelsovu teoriju partije izrazito važi uvid Borisa Majera da je »kao i svako traženje novoga i to proturječan proces traženja, prodiranja u nepoznato, vraćanja, opuštanja mnogih već započetih pravaca, popravljanja, napredovanja i nazadovanja, ukratko proces dinamičnog, proturječnog, često i mučnog i napornog pročišćavanja i sazrijevanja nove filozofske pozicije koja nije nastala ni iz čega ili mimo glavnog toka filozofske i društvene misli onoga vremena, nego upravo u snažnome kritičkom suočavanju s njome. Stoga nije moguće ni jednu fazu razvitka, ni jednu pojedinačnu tezu iz toga burnoga Marxa i Engelsova misaonog razvitka istrgnuti iz toga konteksta, izolirati i iz toga izvoditi samovoljne zaključke u suprotnosti s općim tijekom Marxa i Engelsova misaonog razvitka, koji uvire i sazrijeva u najznačajnijem djelu marksizma, u *Kapitalu*« (B. Majer, *Smisel in značaj Marxovega pojmovanja materializma*, SAZU X/2, Ljubljana 1977, str. 164).

7 V. E. Bernstein, *Pretpostavke socijalizma: zadaci socijalne demokracije*, Naprijed, Zagreb 1958, str. 50.

uvijek konkretno i u odnosu spram svih drugih pojava. Istina je uvijek konkretna. Tako, primjerice, pitanje upotrebe sile kao takvo uopće nije moguće analizirati apstraktno, odvojeno od konkretnih povijesnih situacija, za koje su smatrali da je dopustivo korištenje talionskog principa crvenog terora protiv bijelog terora. Dakako da bez sposobnosti vrednovanja, bez ciljnog kriterija, nije moguće upotrebljavati dijalektičku metodu, nije moguće ocjeniti neki konkretni društveni odnos ili proces, nije moguće dati ocjenu o tomu što je napredno, a što reakcionarno. Odvajanje cilja, vrijednosti i proturječnosti u Huntovoj⁸ se interpretaciji pokazuje, primjerice, u tomu da pokušava po uzoru na Talmona⁹ vrednovati Marxa i Engelsa tek pomoću formalno-demokratskih mjerila. U cjelokupnoj Huntovoj interpretaciji nema vrijednosne ocjene procesa što ih analizira sa stajališta da li se radi o napredovanju ili nazadovanju čovječanstva. Zauzima, dakle, poznatu pozu »objektivne« znanosti, anti-ideologijske interpretacije znanosti, a ta je ne-ideologija objektivno upravo konzervativna, buržoaska ideologija, budući da je njezin cilj izjednačavanje Lenjinova i Staljinova djelovanja, te rascjep između Marxa, Engelsa i Lenjina.

Svim autorima koji zapadaju u elitističku i spontanističku interpretaciju Marxova ili Engelsova nauka o partiji, zajedničko je njihovo nužno prelaženje na pozitivizam, na formulu ili — ili, na naglašavanje samo jednoga pola, jedne dimenzije jedinstva suprotnosti i proturječnosti što su objektivno dane i što su ih Marx i Engels subjektivno spoznali na području teorije revolucije, politike, avangardno-subjektivnog djelatnika. Ovi autori, prije svega, negiraju ili previdaju Marxovu i Engelsovu dijalektičku metodu koja je, međutim, kako je Plehanov upozorio već u kritici Bernsteina, ono najbitnije u marksističkoj teoriji.¹⁰

Smatramo, dakle, da marksističku metodu istraživanja valja primijeniti i u analizi djelovanja Marxa i Engelsa. Suvremeni marksistički istraživači to u pravilu naglašuju kao svoje polazište i svoj stvaralački zadatak. I izvan krugova marksističkih interpretatora danas se naglašuje značenje analize marksističke znanosti o društvu za suvremenu znanost o društvu.¹¹

U našoj analizi uzimamo u obzir princip analiziranja prošlosti pomoću teorijsko-metodologijskog dometa marksističke teorije suvremene partije. »Anatomija čovjeka je ključ za anatomiju majmuna.«¹² Teorijsko nasljeđe Marxa i Engelsa razmatramo danas uzimajući u obzir iskustva o ulozi partije u oktobarskoj, jugoslavenskoj, kineskoj, kubanskoj i drugim socijalističkim revolucijama, s obzirom na iskustvo izgradnje socijalizma i suvremene borbe

8 V. Richard H. Hunt, *The Political Ideas of Marx and Engels I*, MacMillan Press, London 1975, str. 363.

9 V. J. L. Talmon, *The Origins of Totalitarian Democracy*, te *Political Messianism: The Romantic Phase*, Praeger, New York 1960.

10 V. Plehanov, *Kant protiv Kanta ili duhovni zavjet g. Bernsteina*, u zborniku »Marksizam i revizionizam«, Naprijed, Zagreb 1958, str. 238.

11 Američki autor R. L. Heilbroner naglašuje relevantnost triju sastavnih dijelova analize u društvenim znanostima: dijalektičke metode, materijalizma i Marxove opredijeljenosti za socijalizam (Heilbroner, *Marxism for and against*, W. W. Norton Company, New York—London 1980, str. 15—26).

12 K. Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin 1953, str. 25—26.

za socijalizam. Povijest je naročito potvrdila tezu o svjesnoj revolucionarnoj borbi i svjesnoj izgradnji socijalizma. Pokazala je nužnost rukovodeće¹³ uloge partije tijekom revolucije i u borbi za očuvanje revolucionarnih dostignuća. Pokazala je i to da nastaje zastoj u razvitku socijalizma kad partija preuzima na sebe svu brigu za socijalizam, kad se ne odlučuje svjesno za omogućavanje i poticanje samodjelatnosti proletarijata i radnih masa. Problemi dogmatskog sektaštva, paternalizma, srastanja aparata države i partije čine nam se danas najtežim aktualnim devijacijama marksističke teorije partije. Svladavanje proturječnosti između rukovodeće i vodeće idejnopoličke uloge partije sa svjesnim silama same partije, te političko-ekonomski i samoupravno organiziranih masa, danas je od ključnog značenja za daljnji razvitak socijalizma kao društvenopolitičkog i ekonomijskog uređenja koje nastaje uz presudnu ulogu svjesnih socijalističkih sila, uz istaknutu ulogu revolucionarne avangarde. Na razini tih suvremenih teorijskih uvida razmatramo i vrednujemo Marxova i Engelsova dostignuća, te tretiramo pitanje kontinuiteta.

Posebnu pažnju posvećujemo problemu *shematizacije i dogmatizacije misli klasika*, što se pokazuje u tomu da se naročito dogmatiziraju povijesno podobni oblici i metode djelovanja revolucionarne avangarde; traži se neka konačna shema, neki model, neka formula.

Kad polazimo od jedinstva proturječnosti općeg i posebnog, smatramo da ta proturječnost zahtijeva od nas *neprestano analitičko* utvrđivanje što je doista sastavni dio opće teorije partije i što je tek posebno, pa tako i prolazna značenja, povezano s rješavanjem problema i proturječnosti kratkotrajnije prirode, koje u povijesnom razvitku prelaze u cjelini u nove proturječnosti ili, povijesno gledano, nestaju iz društvenih odnosa. Pri tome valja biti svjestan fluidnosti odnosa među tzv. općim, još danas važećim nasljeđem, i onim što ima mnogo ograničenije povijesno značenje.

To, naravno, ne znači da je istraživanje opće teorije revolucionarne partije i avangarde besplodno. Radi se prije svega o onim sastavnim dijelovima teorije koje su razvili klasici, a važe još i danas, jer su još i danas relevantni za revolucionarnu praksu i još i danas predstavljaju sastavni dio revolucionarne vizije. Radi se o teoriji djelovanja avangarde u doba klasnih društava i u razdoblju odumiranja klasnih društava u socijalizmu kao procesu odumiranja države i partije kao političke sfere, te klase i klasnih odnosa. No, to opće uvijek proizlazi iz posebnog, iz onoga što je konkretno i povijesno određeno. Posebno se pojavljuje kao koncepcija, kao konkretni oblik, kao konkretna metoda, kao teorija tzv. »srednjeg« dometa i značenja, kao prijelazna koncepcija.

Naš stav o toj dijalektici općeg i posebnog jest, dakle, taj da nema automatskog odgovora, da je to uvijek iznova stvar provjeravanja u praksi i po-

13 Pojam *rukovodeća uloga* partije upotrebljavamo za označavanje reprezentativne, jednostranačke društvene uloge komunističke avangardne organizacije, koja se realizira uz istaknutu ulogu vođa ili, prije svega, preko aparata revolucionarne vlasti i u transmissijskom vođenju masovnih društveno-političkih organizacija i drugih udruženja proletarijata i radnih ljudi. Pojam *vodeća uloga* partije označuje djelovanje partije kao unutrašnje avangardne snage socijalističkog samoupravljanja, gdje djeluje organizirano i, prije svega, pomoću snage argumenata kao stvarni autoritet samodjelatnih masa.

novne analize. Tu je proturječnost moguće svladati samo na takav stvaralački način. Utvrđivanje općeg, trajnijega teorijskog nasljeđa smisleno je samo ako je stalno, dakle ne jednokratno, ako znači stalno teorijsko nastojanje. Samo nam takav teorijski pristup omogućuje plodnu analizu odnosa, pomake u spoznaji stanja odnosa, te omogućuje plodonosno polazište za analizu i traženje prikladnih odgovora na nova stanja društvenih odnosa, na nove probleme što ih donosi povijesni razvitak. Metodologijski pristup koji nastoji iznaći ono *vječito-opće* u nauku Marxa i Engelsa u samome polazištu pokazuje nerazumijevanje, negiranje njihova teorijsko-metodologijskog polazišta. Takva nastojanja vode dogmatiziranju dijalektičara Marxa i Engelsa i znače negiranje marksizma. Takvi su pristupi vezani uz određene, također jednostrane, potrebe dogmatskih snaga koje su sklone, prije svega, dogmatiziranju oblika i metoda djelovanja partije.

Potpuno je neprihvatljivo da se nešto što ima konkretno povijesno značenje, što je uistinu prolazna karaktera, proglašuje vječitim, općim, tako reći dogmom. Marxu i Engelsu se već za vrijeme njihova života događalo da ih interpretiraju pojednostavljeno, krivo. Engels je više puta reagirao na takve pojave: »Naša teorija nije dogma, nego objašnjenje razvojnog procesa...«¹⁵ »Naša je teorija teorija koja se razvija, a ne dogma što se uči napamet i mehanički ponavlja.«¹⁶ Engels je, primjerice, kritizirao Socijalnodemokratsku federaciju u Engleskoj, koja je doživjela neuspjeh zato što je razvila sektaško-dogmatsku praksu. »Pretvorila je marksizam u okoštalu dogmu i stoga što odbacuje *svaki* radnički pokret koji nije ortodoksno marksistički (i to marksistički s puno nerazumijevanja), vodeći, dakle, upravo suprotnu politiku od one koju preporučuje *Manifest*, onemogućuje sama sebi da postane bilo što osim sekte.«¹⁷

Uvjereni smo da princip totaliteta, kao sastavni dio revolucionarne dijalektike, postaje sve značajnijim zato što uzimanje u obzir čovječanstva kao jedinstvena totaliteta, hotimice ili nehotice, revolucionira i suvremenu gra-

14 Toga se zadatka, po našem mišljenju, posebno uspješno latlo M. Nikolić u svoje dvije rasprave *Teorija komunističke partije kao avangarde radničke klase u »SKJ u razvoju socijalističkog samoupravljanja«* I, Komunist, Beograd 1978, str. 5-48, te u *Dva pitanja pokrenuta u aktualnim raspravama o komunističkoj partiji*, »Marksizam u svetu« 1/2 1980, str. XVII-XCVI. Na taj način prikazuju teoriju partije Marxa i Engelsa i R. Smiljković u knjizi *SKJ u procesu konstituiranja samoupravljanja*, Hronometar, Beograd 1980, str. 280, II. izd. Sloboda, Beograd 1975, te u radu *Teorija revolucionarne partije po shvatanjima Marksa, Engelsa i Lenjina u »SKJ u razvoju socijalističkog samoupravljanja«* I, str. 49-64; R. Knežević, *Proletarijat i revolucija*, CKD, Zagreb 1979, str. 137-156, F. Muhić, uvod u knjizi *Marks, Engels, Lenjin o proleterskoj partiji*, Veselin Masleša, Sarajevo 1974, str. 5-9; O. Pejanović u *Marx i politika*, Export-press, Beograd 1969, str. 110-119.

15 F. Engels, *Pismo Florence Kelly-Wischnewetzki*, 28. prosinca 1886, MED 43, str. 527, MEW 36, str. 597.

16 F. Engels, *Pismo F. Kelly-Wischnewetzki*, 27. siječnja 1887, MED 43, str. 535, MEW 36, str. 423.

17 F. Engels, *Pismo Karlu Kautskom*, 12. kolovoza 1892, MED, knjiga 45, str. 357, MEW 38, str. 423.

đansku znanost. Uzimanje u obzir *principa totaliteta*¹⁸ u proučavanju samoga razvitka Marxove i Engelsove teorije za nas je jedno od temeljnih metodoloških polazišta. Teorija revolucionarne partije dio je onoga sklopa marksističke znanosti koji se bavi problematikom praktičkog ozbiljenja socijalističke revolucije. Drugi dio marksističke znanosti — filozofija, historijski materijalizam, kritika političke ekonomije, nauk o klasnoj borbi buržoazije i proletarijata — pruža znanje o povijesnoj mogućnosti i smislu, o društvenim pretpostavkama i snagama, o prirodi revolucionarnog preokretanja klasnog u besklasno društvo.¹⁹ Teorija partije bavi se objektivnim i subjektivnim čimbenicima revolucionarnog prevrata, njegovom dijalektikom, etapnim i povijesnim ciljevima, metodama i oblicima političkog organiziranja, strategijom i taktikom borbe.

Ne slažemo se s izjednačavanjem teorije revolucije i teorije partije.²⁰ Smatramo da je teorija partije sastavni dio teorije revolucije, teorije koja se bavi mogućnošću i ciljem društvene preobrazbe, te načinima i metodama provedbe socijalističke revolucije. Sastavni dijelovi te teorije jesu one teorije koje se bave sredstvima te preobrazbe. Središnje su političke institucije toga procesa država i partija. Teorija socijalističke revolucije, po našem mišljenju, obuhvaća teoriju proleterske države i proleterske partije, to jest revolucionarne avangarde, jer te dvije institucije — kao nužne, zakonite institucije borbe za vlast i djelovanja za uspostavljanje novoga socijalnog poretka — moraju djelovati u funkciji socijalističke revolucije. Teorija revolucije ima najdublju osnovu u odnosu među proizvodnim snagama i proizvodnim odnosima.

Marx i Engels su se, po našem mišljenju, prioritarno i sustavno bavili fundamentalnim sastojcima svoje cjelovite teorije revolucije; teorijom partije kao izvedenom, kao onom koja je u funkciji prve, bavili su se onda kad je to od njih zahtijevao tijek povijesnih događaja.

Marx i Engels su sustavno razvijali spoznaju da nije moguće umjetno odvojiti ekonomijske, socijalne, političke i duhovne oblike života ljudskog društva. U tom je kontekstu politika sažet izraz artikulacije klasnog konflikta i drugih društvenih interesa. Politika nije, dakle, zbivanje ili proces za sebe, što bi ga bilo moguće tretirati izvan totaliteta društvenih odnosa i procesa, a posebice je nemoguće teoretizirati o politici odvojeno od stanja i procesa u društveno-ekonomskim odnosima. U tomu se vjerojatno sastoji

18 »Vladavina kategorije totaliteta nosilac je revolucionarnog načela u znanosti. Cijepanje tretiranja totaliteta cijepa jedinstvo teorije i prakse...« »Samo klasa«, koja je nosilac oslobađanja čovječanstva time što oslobađa samu sebe, proletarijat »može zbiljski prožeti društveni bitak i promijeniti ga u njegovu totalitetu... Proletarijat kao subjekt mišljenja društva ruši dilemu fatalizma čistih zakona i etike čistoga uvjerenja« (G. Lukács, *Povijest i klasna svijest*, Naprijed, Zagreb 1970, str. 83, 97, 98).

19 Usp. M. Nikolić, *Teorija komunističke partije kao avangarde radničke klase*, str. 5.

20 »Raspravljjanje o proleterskoj revoluciji jest, ujedno, raspravljjanje o partiji proletarijata.« Knežević, doduše, smatra da razumijevanje partije proletarijata treba razmotriti u sklopu cjelokupnoga Marxova djela. Naročito značajnima smatra slijedeća tri područja: kritiku buržoaskog društva u cjelini, odnos proletarijata i filozofije, koncepciju komunizma i radikalne revolucije. Naročito se bavi teorijom revolucije, države i partije (R. Knežević, *nav. dj.*, str. 137, 139).

dublji razlog što Marx i Engels nisu započeli nastojanjima da se razvije opća teorija politike, iako su postavili neka temeljna teorijska polazišta i za tu dimenziju društvenoga života. Marx i Engels su posebice izbjegavali rasprave i razmišljanja o konstrukcijama budućnosti, o oblicima i metodama političkog djelovanja revolucionarne avangarde. Oni su teoriju politike, teoriju revolucionarne avangarde, razvijali izrazito kao segment teorije revolucije i uvijek povijesno, konkretno.

Proletarijat se na temelju iskustva raznovrsnih dimenzija klasne borbe organizirao u sindikate i, kasnije, u političke organizacije. Stoga je za teoriju partije vrlo značajno proučavanje odnosa između ekonomske, socijalne i političke borbe proletarijata, odnosno između sindikata i radničke stranke ili partije.

To je pitanje danas aktualno, kako zbog preživljavanja dogmatske tradicije II i III internacionale, strogog hijerarhiziranja tih oblika klasne borbe proletarijata, tako i zbog pokušaja da se u Marxovo ime poistovjete društvene uloge sindikata i partije.²¹

Posebnu pažnju valja, u istraživanju teorije partije, posvetiti odnosu između države i partije. U kapitalističkom je društvu država, prije svega, politička organizacija kapitalista. Podijeljenost na privatnu i javnu sferu nužni je način opstanka kapitalističkih proizvodnih odnosa. Političke stranke različitih frakcija kapitalista funkcioniraju zapravo unutar područja otuđene politike, one su sredstva frakcija u borbi za vlast i kad dođu na vlast postaju dijelom državnog aparata. Klasna borba kapitalista i najamnih radnika bitni je sastojak kapitalističkih proizvodnih odnosa, te podloga svakoga, a posebice političkog konstituiranja antagonističkih klasa. Nikolić ustvrđuje kako »polazeći od iste ekonomske osnove, država predstavlja osnovni oblik političkog konstituiranja buržoazije kao klase, a proleTERSka partija osnovni oblik konstituiranja radničke klase... Kapitalistička država artikulira interese reprodukcije kapitala, a proleTERSka se partija razvija u opoziciji spram kapitala.«²²

Marx i Engels su se bavili, prije svega, problemom političke borbe s feudalno-apsolutističkom i buržoaskom državom, pitanjem zadatka revolucije da sruši stari aparat vlasti. Razvili su teoriju diktature proletarijata i teoriju odumiranja države. Posebno su značajni njihovi uvidi o ulozi partije u toj borbi i o tomu kako različiti politički režimi, kako odnos političkih snaga, djeluje na način, oblik, taktiku i strategiju proleTERSke partije. Čini nam se da valja posebno obraditi Balibarovu premalo argumentiranu tvrdnju da su Marx i Engels sasvim odbacivali predstavničku ulogu partije u sferi politike.²³ Balibar, također, tvrdi da se razumijevanje revolucionarne partije u Marxa i Engelsa neposredno nadovezuje na razumijevanje države. Pri tome tvrdi da njih dvojica luče pojam države kao »političke sfere« i pojam države kao »konkretnog aparata«. Smatra da se većina marksista bavi relacijom političke sfere i partije, problemom koncepcije partije-svijesti. A u drugoj relaciji navodno dominiraju pitanja koncepcije partije-organizacije, odnosno problemi taktike i strategije.²⁴ To se metodologijsko polazište čini spornim.

21 Usp. E. Balibar, *Marx, Engels i revolucionarna partija*, »Marksizam u svetu«, br. 1/2, str. 7.

22 M. Nikolić, *Dva pitanja pokrenuta...*, str. XLII.

23 E. Balibar, *nav. dj.*, str. 9.

24 *Isto*, str. 4.

Da li je u Marxa doista moguće, na razini teorijskog pojma a ne na razini analitike, razlikovati državu kao političku sferu i državu kao organizaciju? Isto važi i s obzirom na partiju. Da li je dopustivo pojmovno-teorijsko razlikovanje koncepcije partije-svijesti i koncepcije partije-organizacije?

Smatramo da se u Marxa i Engelsa radi o dvije strane istoga fenomena, istoga procesa, a da to nisu dvije usporednosti, dvije razdvojenosti. Balibarova podjela u svojoj nam provedbi ne nudi dovoljno točaka koje podupiru takvu metodologijsku distinkciju. Čini nam se da je ta podjela sporna na terenu njegove vlastite konkretne analize, da je arbitrarna i da jedan te isti proces nije moguće dijeliti na dva pretinca. Na taj način nije moguće razdvajati bit i pojavne oblike, zato što biti države i partije nema bez konkretne države i partije.

Što je, primjerice, partija-svijest? Po Balibaru, to je osviještena klasa bez konkretne političke organizacije. Gdje i kad se takav besmisao pojavio u Marxa i Engelsa? Za njih je partija zakonski nužno sredstvo političkog djelovanja proletarijata i uvijek posebna organizacija, bez obzira na njihovu, inače postojeću, organizacijskopoliitičku usmjerenost. Što je partija-organizacija? Nijedna politička organizacija, za koju su se Marx i Engels zauzimali, nije postojala a da njezin zadatak nije bilo klasno osvješćivanje proletarijata i to, prije svega, u praksi klasne borbe što je usmjerava politička partija. Zadatak proletarijata uvijek je bila demistifikacija klasnog antagonizma, sadržanog u državi, te posredovanje u procesu nastajanja klasa i dokidanja klasa.

Dakako da je moguće analitički raspravljati o ideologijskoj, moralnoj, organizacijskoj dimenziji fenomena države ili partije, ali je nemoguće razdvajati fenomen na dva kontradiktorna, teorijska sastavna dijela. Nije moguće prihvatiti pozitivistički pristup, koji metodologijski negira deferenciju biti i pojave. Nije moguće prihvatiti razdvajanje na konkretne oblike pojavljivanja proleterskih stranaka, s jedne strane, i na idealni model, vječitu shemu, s druge strane. Balibar svojom interpretacijom, po našem mišljenju, negira dijalektičnost Marxova i Engelsova pristupa u tretiranju odnosa ideologijske, znanstvene, moralne i organizacijske dimenzije partije.

Cinjenica da Marx i Engels, unatoč opsežnu pisanju o političkoj sferi, nisu za sobom ostavili nijedno sustavno djelo o teoriji partije²⁵ navodi na nekoliko pitanja. Zašto se nisu latili toga posla? Dijelimo mišljenje Hobsbawma, koji u najnovijem izdanju *Historije marksizma* piše da su političke institucije bile u analitičkom pogledu od sekundarna značenja jer su, po Marxovu mišljenju, same po sebi neobjašnjive. Njih je moguće tretirati samo u odnosu spram uvjeta čovjekove materijalne egzistencije. Stoga smatra logičnim Marxov program rada koji je favorizirao političko-ekonomijske studije i predviđao postupno obrađivanje politike i drugih područja.²⁶

Budući da ni Marx ni Engels nisu napisali sustavno djelo o politici, njihovu teoriju valja analizirati iz mnogih radova koji su u pravilu nastajali u funkciji osnovnih društveno-političkih, klasnih sukoba. Takvo stanje, na-

25 Većina je autora suglasna s tom ocjenom; primjerice, Kardelj, Mučaidze, Milliband itd.

26 Usp. E. J. Hobsbawm, *Gli aspetti politici della transizione dal capitalismo al socialismo*, *Storia del Marxismo*, ed. Giulio Einaudi, Torino 1978, str. 247.

ravno, omogućuje vrlo različite interpretacije njihove misli. M. Rubel je prije dvadeset godina napisao da u marksističkoj školi nema nijednoga ozbiljnog rada o marksističkoj partiji.²⁷ Pitanje ozbiljnosti kriterija ostaje, naravno, otvorenim s obzirom na pisanje samoga Rubela. No, po našoj se ocjeni u posljednjih dvadeset godina pojavilo dosta ozbiljnih znanstvenih radova koji se sustavno bave teorijom partije Marxa i Engelsa.

Nikolić postavlja pitanje da li je unutar Marxove misli uopće moguća teorija partije, države i politike, koja bi imala spoznajni (gnoseološki) značaj Marxove kritike političke ekonomije. Da li je unutar Marxove misli uopće moguće konstituirati teoriju partije, koja bi objašnjavala teoriju partije tako da bi stvarnost postupala po tom objašnjenju? Takvo bi određenje imalo teleološki karakter.²⁸ Nikolić ustvrđuje da se u Marxovoj kritici kapitala radi o pojavi koja već postoji, koja se obnavlja iz sebe, pa stoga apstraktno-teorijska razina Marxove analize ne može unositi teleološku dimenziju. Sam Marx upozoruje kako takav pristup ima granice s obzirom na predmet analize. Kad se radilo o pojavi u nastajanju ili dokidanju, Marx je tvrdio da je potrebna konkretna povijesna analiza, da se valja postaviti na tlo stvarne povijesne prakse.²⁹

Što se fenomena kapitala i partije tiče, metodološke granice istraživanja onoga što već jest i onoga što nastaje ili se dokida, po našem mišljenju, nisu strogo razdvojene. Što se tiče kapitalizma Marxova vremena nije više moguće govoriti da je bio čisto spontana pojava. Moćne subjektivne snage kapitalističke stranke, države, političkim su se sredstvima svjesno zauzimale za dominaciju kapitalističkoga načina proizvodnje, a već su Marx i Engels u procesu modeliranja Saveza komunista i I internacionale polazili od dotadašnje teorije i prakse radničkoga socijalističkog i komunističkog pokreta, dakle iz onoga što je već bilo. To se moglo kritički analizirati, bilo je moguće stvarati nove teorijske sinteze s određenom teleološkom dimenzijom, koje su korespondirale s danom povijesnom etapom radničkog pokreta. Bavili su se konkretnim zadacima partije, koji su im se u danim prilikama činili realnim. Pri tome su griješili i ispravljali svoje greške. Nastojali su svladati dijalektiku prakse-teorije-prakse. No, već su njihovi prvi rezultati — Savez komunista i Manifest komunističke partije — takvi da su još uvijek aktualni, da još uvijek predstavljaju model i teleološki sadržaj za suvremeni komunistički pokret, bez obzira na to što su se pojavili tek na samom početku samostalnoga političkog nastupanja proletarijata.

Prevela sa slovenskoga:
Nadežda Čačinovič-Puhovski

27 M. Rubel, *Remarques sur le concept de parti prolétarien chez Marx*, »Revue française de sociologie«, juillet-septembre 1961-63, str. 166-176.

28 M. Nikolić, *Dva pitanja pokrenuta ...*, str. XXIX-XXXI.

29 Isto.

Gojko Stanič

**THEORETICAL-METHODOLOGICAL DISAGREEMENTS IN
THE STUDY OF MARX'S AND ENGELS' THEORY OF THE
PARTY**

Summary

The theory of the revolutionary party is part of Marxism dealing with the problems of the practical realisation of socialist revolution. The theory of the party examines the objective and subjective factors of revolutionary upheaval, its temporary and historical goals, the methods and forms of political organisation. It is not identical with the theory of revolution but is its component part. The theory of socialist revolution comprises, namely, the theory of the proletarian state and the theory of the proletarian party, its two institutions which must operate in the revolution. Marx and Engels occupied themselves with the theory of the party as a derivative problem only when this was required by the course of historical events. To understand the absence of a systematic study of politics, and hence of parties, it should be remembered that Marx and Engels believed in the interdependence of political, economic, intellectual and social forms of life, wherein politics is not an event or process by itself and cannot be examined apart from economic and social relations. Hobsbawm was right in claiming that for Marx political institutions were of secondary importance, from the point of view of analysis, as they cannot be explained by themselves. The fundamental issue of the theory of revolution is the relationship between the state and the party. In this context, special attention should be given to Balibar's claim that Marx and Engels completely rejected the representative role of the party in the political sphere.